

УДК 339.9(477)

І.В. Кадеєва

РОЛЬ І МІСЦЕ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

У статті здійснено аналіз ролі і місця України в міжнародних міграційних процесах. Зроблено висновок про необхідність розробки та впровадження ефективної міграційної політики держави з урахуванням світового досвіду. Пропонуються заходи державного регулювання різних форм трудової міграції

Ключові слова: мігрант, міграційні процеси, міграційна політика

В статье проводится анализ роли и места Украины в международных миграционных процессах. Сделано вывод о необходимости разработки и внедрения эффективной миграционной политики государства с учетом мирового опыта. Предлагаются мероприятия государственного регулирования различных форм трудовой миграции.

Ключевые слова: мигрант, миграционные процессы, миграционная политика

The article analyzes the role and place of Ukraine in international migratory processes. The conclusion about the necessity of development and introduction of effective migratory state policy of the state taking into account world experience is made. Actions of state regulation of labor migration forms are offered.

Keywords: a migrant, migratory process, migratory policy

Постановка проблеми. Швидкий розвиток міграційних процесів, що спостерігається сьогодні у світі, має певні особливості, однією з яких є постійне збільшення кількості міжнародних мігрантів. За даними Міжнародної Організації з Міграції їх кількість у 2010 р. досягла 214 млн. чол. Якщо така тенденція збережеться, то до 2050 р. кількість мігрантів може досягати 405 млн. чол. [8]. Цей факт підтверджує важливість вивчення міжнародної міграції робочої сили, як однієї з основних форм світових господарських зв'язків, та її безпосередній вплив на світове господарство.

Аналіз актуальних досліджень. Вагомий внесок у дослідження міжнародної трудової міграції зробили провідні вітчизняні вчені В. Будкін, О. Власюк, В. Геєць, Т.Кисільова, В. Козик, А.Мокій, Л.Панкова та інші. Активно працюють над аналогічними дослідженнями російські вчені С.Глінкіна, А.Кіреєв, Л.Максаков, Г.Овчінніков, С.Панарін, І.Сініцина та інші.

Дослідженню причин і наслідків міграції також присвячені праці відомих зарубіжних вчених Дж. С. Беккера, А. Лаффера, А. Симмонса, П. Самуельсона та інших. Утім, залишається невирішеним питання формування дієвої міграційної політики в світі та, зокрема, в Україні, а також проблема ефективного державного регулювання процесів трудової міграції.

Метою статі є аналіз ролі і місця України в міжнародних міграційних процесах та розробка на цій підставі рекомендації щодо вдосконалення міграційної політики в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Україна сьогодні на світовому ринку виступає поки що як країна експортер робочої сили. Посилення бажання українських громадян виїхати за кордон з метою працевлаштування зумовлене низьким рівнем життя населення, незбалансованістю українського ринку праці та зневірою у покращенні соціально-економічного становища. Це активізує розробку активних та ефективних інструментів регулювання міграційних процесів і вдосконалення державної міграційної політики.

Існує концепція, яка пояснює міграцію робочої сили на території України протягом останніх століть, відповідно до якої виділяють чотири основні хвилі міграції українців з українських земель: 1 хвиля (сер. XVIII ст. - поч. Першої світової війни) – переселенські акції російського й австро-угорського урядів на Далекий Схід і Балкани та обезземелення значної частини українського селянства Галичини й Буковини, що супроводжувалося його виїздом на роботу переважно в країни Північної та Південної Америки; 2 хвиля (1920- 1930рр.) носила переважно політичний характер – українці, що боролися за самостійність виїхали переважно до Центральної та Західної Європи; 3 хвиля (1940-1954 рр.) – українці опинилися за межами країни внаслідок Другої світової війни і відмовилися від повернення; 4 хвиля (др. пол. 1980-х рр. – по теперішній час) – економічна криза, що супроводжувала розпад СРСР і становлення незалежної України, спричинила виїзд мільйонів українців на роботу в різні країни світу, така ситуація триває й досі [1, с. 23-35, 234]. За

даними офіційної статистики в 2011 р. близько 4,5 млн. трудових мігрантів з України перебували за кордоном, з них 1,7 млн. – у країнах ЄС [3]. Така широкомасштабна еміграція з України викликана економічною нестабільністю, високим рівнем безробіття, відсутністю перспектив професійного зростання для багатьох обдарованих людей, різницею в умовах життя і рівні заробітної плати України та інших розвинутих країн.

Протягом усієї своєї історії Україна була постійною учасницею глобальних міграційних процесів, обумовлених війнами, зміною політичних режимів, здобуттям незалежності й переходом на нову суспільно-економічну модель державного устрою. Це підтверджується, наприклад, чисельністю української діаспори, яка займає 5 місце серед світових діаспор (до 10 млн. чол.). Найбільші групи українців проживають у Росії (близько 4 млн. чол.), США (до 2 млн.), Канаді (близько 0,8 млн.), Молдові (близько 0,6 млн.), Бразилії (близько 0,4 млн.), Аргентині (близько 0,4 млн.), Білорусі (0,3 млн.). За даними Всесвітнього банку Україна входить у п'ятірку країн з найбільшою кількістю емігрантів [9].

Щодо країн виїзду, то міграційні потоки з України поширюються на всі регіони світу. Переважають країни Європи, у тому числі країни СНД, досить масштабними є потоки в країни Північної Америки й Азії. Упродовж останнього десятиліття середня кількість виїздів, що припадає на одного трудового мігранта, складала 3,4 рази. При цьому за країнами призначення серед тих, хто здійснив один виїзд, переважали Російська Федерація та Італія.

Як не дивно, але на сьогоднішній день на першому місці серед країн, де охоче приймають наших співгромадян, знаходиться наш найближчий сусід – Росія. Якщо раніше до наших нелегальних робочих російська влада планувала застосовувати жорсткі заходи, включаючи депортацію, а зараз політика змінилася. Сьогодні діє відкрита програма адаптації українців у Росії. Російська влада зацікавлена не стільки в сезонних мігрантах, скільки в нових громадянах. Коли людина приймає російське громадянство, їй виділяються гроші на

адаптацію і в деяких областях навіть житло (якщо це не Москва або Пітер). Роботу простіше знайти інженерам і робочим. До речі, за даними посольства РФ, в основному мігрують в Росію жителі Західної України.

Друга країна найбільш бажаючих взяти українців – це Польща, яка регулярно легалізує наших громадян. Адже там теж є проблема з відтоком власних громадян. Частина поляків емігрувала до Німеччини, Голландії, тому полякам необхідно заповнити цей сегмент. Там є попит на сільгоспробітників, а також на програмістів. А от в Чехію, яку раніше ставили в один ряд з Польщею, українцям стало складніше потрапити, адже відповідна програма була закрита. Чехія за розмірами менше Польщі, і в них ринок вже заповнений, тому кількість депортованих українців з цієї країни останнім часом збільшилася [4].

При загальному високому рівні міграційної активності населення України спостерігається асиметричний розподіл міграційних потоків за регіонами країни, що обумовлено, з одного боку, об'єктивними відмінностями в географічному розташуванні, а з іншого – посиленням нерівності регіонів у соціально-економічному розвитку. Відтік населення за кордон спостерігається передусім із прикордонних регіонів, де існують істотні розриви в показниках економічного розвитку й ринку праці. Серед таких регіонів: Закарпатська, Луганська, Львівська й Рівненська області. Більша частина населення цих регіонів має родичів за кордоном, що обумовлює більш тісні соціальні зв'язки. Міграції сприяють також такі фактори, як релігійна й етнічна спільність. На цій основі деякі сусідні держави видають етнічним групам на прикордонних територіях спеціальні документи, що полегшують в'їзд на їх територію й працевлаштування. Осіб, що одержали такі документи, приваблює можливість в'їжджати на територію ЄС.

Опитування працівників-мігрантів дає можливість встановити ієрархію мотивів, які зумовлюють поїздки за кордон [5]: заробіток задля поліпшення житлових умов, придбання машини або інших дорогих товарів тривалого вжитку; заробіток задля задоволення поточних життєвих потреб; накопичення

коштів для оплати навчання дітей у вищих навчальних закладах; накопичення стартового капіталу для створення власного бізнесу або розвитку своєї справи; мотиви нематеріального характеру.

Масштаби виїзду й характер зайнятості мігрантів за кордоном дозволяють говорити про істотні втрати України в результаті трудової міграції. Прямі втрати обумовлені виїздом осіб, що одержали освіту в Україні (витрата коштів на освіту і соціальне забезпечення в період до виїзду за кордон), непрямі витрати пов'язані з недовикористанням трудових ресурсів на батьківщині.

У світовому співтоваристві за Україною закріплюється імідж донора трудових ресурсів. Усередині країни виникають негативні соціальні тенденції й знижується значущість суспільних інститутів. Серед найважливіших етичних проблем, що виникають у результаті еміграції, слід виділити: байдуже відношення до влади й майбутнього своєї країни, зміна ідентичності, перенос особистих і суспільних інтересів в інші країни.

Однією з найбільших проблем, пов'язаних з трудовою еміграцією з України, є «відплив умів». Але встановити його реальні масштаби з України неможливо через різні причини: брак достовірної статистики, невизначеність самого поняття «висококваліфікований спеціаліст» (частина українських дослідників схильні вважати такими лише науковців найвищої категорії).

Проте навіть у тих країнах, де значну частину українських заробітчан становлять спеціалісти з вищою освітою, вони зовсім не домінують у загальній масі мігрантів. Українська трудова міграція – це насамперед міграція «робочих рук», а не кваліфікованих спеціалістів та науковців.

Домінуючими видами економічної діяльності серед українських трудових мігрантів є будівництво (найпоширеніше серед чоловіків), і домашній догляд, що переважає серед жінок. За оцінками, приблизно одна чверть усіх мігрантів, що працюють за кордоном, мають нерегульований статус (рис. 1) [2].

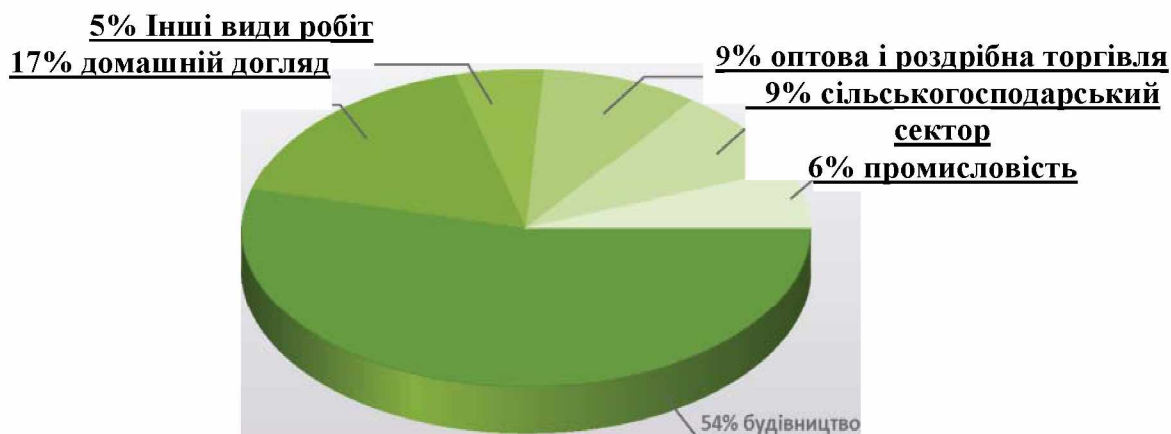

Рис.1. Основні сфери працевлаштування українських трудових мігрантів

Заробітки мігрантів мають велике, інколи вирішальне значення для добробуту їхніх домогосподарств. Крім того, тривале перебування у розвинених країнах сприяє формуванню ринкової свідомості, засвоєнню цінностей і норм цивілізованого суспільства. Водночас гострою залишається проблема захисту трудових мігрантів від сваволі роботодавців та посередників, реальною є загроза опинитися в нелюдських умовах існування та праці чи потрапити в тенета торговців людьми. Трудові мігранти переважно займаються роботами, що мало сприяють підвищенню їх кваліфікації, набуттю навичок, потрібних для майбутньої продуктивної діяльності на батьківщині. Тривала відсутність також може призводити до послаблення сімейних зв'язків.

Як вже було зазначено, на світовому ринку праці Україна є переважно експортером робочої сили, але треба відмітити, що за останній час кількість іноземних громадян, що працюють в Україні значно зросла. Законом про імміграцію встановлюються квоти. В 2011 році вони були на рівні 7 тисяч осіб, але в межах цієї квоти працевлаштування не здійснюється. В українських роботодавців існує механізм тимчасового працевлаштування поза квотою. Щорічно в межах цього механізму працевлаштовується 10-15 тисяч іноземців, і зараз ми маємо тенденцію до їх збільшення [6].

Найчастіше імігрантами в Україні є представниками країн СНД, Китаю, В'єтнаму, Туреччини, Ірану, Сирії, які працюють переважно в таких сферах, як сфера торгівлі, послуг тощо. Мігранти живуть у великих містах, а також на Чорноморському узбережжі.

Включення України в глобальну систему міграційних зв'язків стимулювало різну географічну спрямованість міграційних потоків. За даними Держкомстату, більшість осіб в'їжджає в Україну із країн СНД (Молдова, Білорусь і Росія) та Азії, що обумовлене географічним розташуванням та історичними передумовами (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл міжнародних мігрантів, що прибули в Україну, за регіонами світу в 2005-2011 роках, осіб [3]

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усього	42473	39489	38567	39580	44227	46507	37323
у т. ч. за регіонами та країнами							
країни Європи, з них	29325	27552	26488	26080	26629	27352	24171
Білорусь	1292	1100	1143	1100	1025	1033	1101
Молдова	3585	3351	3704	3665	4138	5131	4471
Німеччина	306	317	420	519	388	458	416
Росія	23365	22069	20461	20071	20234	19691	17079
Країни Америки, з них	535	515	538	599	741	814	953
Канада	56	56	53	93	77	103	117
США	405	393	430	451	574	630	777
Країни Азії, з них	12088	11067	11297	12642	16296	17533	11532
Ізраїль	1003	1164	1411	1281	1372	1381	1205
Туреччина	110	93	155	320	906	1001	549
Країни Африки	506	350	234	249	544	779	654
Країни Австралії й Океанії	19	5	10	10	17	29	13

Серед осіб, що в'їжджають в Україну переважають громадяни бідніших країн або найбідніших районів країн, близьких за рівнем розвитку. Серед осіб, що одержали посвідку на довгострокове проживання, переважають громадяни: Росії, Молдови, Вірменії, Узбекистану, Грузії, В'єтнаму. Вони орієнтуються на швидке підвищення особистих доходів. Глобальна економічна криза трохи призупинила динаміку імміграції, однак Україна залишається привабливою для мігрантів з найбідніших країн.

Найбільший контингент осіб, що в'їжджають в Україну – це студенти. Вони становлять суттєву частку іноземного населення України. За даними Міністерства освіти і науки України кількість іноземних студентів постійно зростає – майже 47000 іноземних студентів здобували освіту в Україні у 2010 р., і це на 56% більше у порівнянні з даними за 2002 рік.

В останні роки Україна перетворюється в центр нелегальної міграції й країну її транзиту. Основні потоки нелегальної міграції направляються до ЄС [7, с. 523].

Україна співпрацює з міжнародними організаціями, які регулюють трудові відносини та міжнародну міграцію. Так, Членом МОП Україна є з 1954 року. МОП вже здійснила проекти пов'язані з аналізом стану соціальної політики (спільно з ПРООН і Світовим банком), кризового стану ринку праці в Україні (1995 рік), розвитком соціального партнерства. Протягом усього часу МОП надавала і продовжує надавати допомогу Урядові в експертній оцінці законопроектів, ознайомленні урядовців, представників профспілок і роботодавців з міжнародними стандартами статистики праці та її національною систематизацією.

Нині МОП спільно з ПРООН та іншими агенціями здійснює в Україні важливі проекти, які пов'язані з розробкою моделі соціального бюджету, ринком праці та професійним навчанням безробітних, розвитком малого та середнього підприємництва, соціального партнерства і діалогу.

Але не зважаючи на свою більш ніж сорокалітню співпрацю з міжнародними організаціями, Україна ратифікувала лише 45 із більш ніж 170 конвенцій, розроблених і прийнятих МОП, які стосуються різних сторін трудової діяльності, визначають необхідні заходи соціального захисту. Однією з причин такого становища є складний характер періоду, який переживає Україна. Гостра криза не дає змоги в нинішніх умовах віднайти необхідні кошти для того, щоб забезпечити дотримання світових стандартів у таких питаннях як соціальне страхування, медичне обслуговування, гарантії праць тощо. Тим часом саме в галузі соціальної демократії Україні належить ще чимало зробити, щоб вийти на рівень розвинутих країн. Для того, щоб швидше досягти відчутного прогресу в трудовому законодавстві і соціальному захисті трудящих, досвід такої впливової міжнародної організації, як МОП, може стати досить ефективним знаряддям.

Приєднання України до світової економічної системи передбачає розробку ефективної, а також збалансованої державної політики щодо міграції. Від рівня регулювання міграційних процесів залежить налагодження стосунків між Україною та іншими державами світового простору, визнання України на міжнародному ринку робочої сили. Тому, вважаємо за необхідне задля подальшого збільшення ефективності механізму міжнародного обміну трудовою силою створити ефективну національну законодавчу базу регулювання міграційних потоків та відповідну організаційну структуру органів управління міграцією робочої сили; ратифікувати Закон України «Про трудящих – мігрантів»; створити Службу зовнішньої зайнятості, в компетенцію якої входили б обов'язки організації працевлаштування та соціального захисту українців за кордоном, контролювати приватні організації з працевлаштування, проведення експертних оцінок наслідків еміграції та імміграції робочої сили для України; розробити деякі поправки до кримінального кодексу України з метою підвищення відповідальності за нелегальні міграційні потоки,

приховану контрабанду трудової сили; створити інформаційну мережу, яка буде ефективно діяти для ознайомлення українців з можливостями працевлаштування за кордоном.

Для покращення міграційної політики в Україні повинні створюватися умови для більш успішної координації зусиль всіх зацікавлених учасників у галузі світової міграції робочої сили, а також повинна проводитись робота для визначення стратегічних цілей та перспективних напрямів співпраці України з міжнародними організаціями праці.

Враховуючи ситуацію на національному ринку робочої сили, зовнішня зайнятість в найближчому часі буде актуальною проблемою для України. Це передбачає розробку та впровадження в життя ефективної державної міграційної політики за наступними напрямками: держава повинна вивчати та застосувати провідний закордонний досвід країн-експортерів та країн-імпортерів робочої сили; потрібно з'ясувати пріоритетні для української робочої сили ринки праці за кордоном; влада повинна спрямувати свої зусилля на посилення соціального захисту українських працівників на території країн працевлаштування через підписання двосторонніх трудових угод; обґрунтувати необхідність залучення та застосування іноземної робочої сили на національних фірмах та підприємствах; визначити стратегічні цілі державної міграційної політики та напрями майбутнього розвитку закордонної зайнятості частини працездатного населення України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Україна на світовому ринку виступає переважно як країна-експортер робочої сили, але в останні роки значно зросла кількість іноземних громадян, працюючих в Україні. Трудові міграції в Україні були й надалі будуть залишатися одними з найчисленніших серед усіх видів територіального переміщення населення. Тому посилення прийняття заходів державного регулювання різних форм

міграцій набуває особливого значення та потребує адекватного наукового підходу, який враховує і узгоджує політичні, економічні та соціальні інтереси держави. Необхідно добитися того, щоб міграційні процеси в Україні стали позитивним фактором, який сприяє розвитку економіки, покращенню демографічної ситуації і забезпечення безпеки країни.

Література

1. Вовканич С.В. Розвиток інтелектуального потенціалу та зовнішньо міграційні процеси : навч. посіб. – К.: Регіональна економіка, 2010. – 234 с.
2. Зовнішня трудова міграція населення України. – К.: УЦСР: Держкомстат України, 2009. – 118 с.
3. Офіційний веб-сайт державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. ТОП-5 стран, которые рады эмигрантам из Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.tsn.ua/ukrayina/top-5-stran-kotorye-rady-emigrantam-iz-ukrainy.html>
5. Трудова міграція в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Трудова_міграція_в_Україні
6. Указ Президента України «Про концепцію державної міграційної політики», схвалений від 30 травня 2011 року N 622/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>
7. Чернега О.Б. Міжнародна економічна діяльність України. – Л.: Магнолія. – 2012. – 523 с.
8. International Migration and Asylum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
9. List of countries by foreign-born population in 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://en.wikipedia.org/>